

Pritz Pál

A RELATIVIZÁLÁS ELFOGADHATATLANSÁGA

Hazánk és a nagyvilág – Újabb tanulmányok

Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, Bp. 2016. 516 oldal

Immár hagyomány, hogy Pritz Pál a történetpolitikai igényű írásait időről időre kötetbe foglalja. A sorozat legújabb darabjával 2016 végén jelentkezett. A felvállalt műfaj ugyan ellépést jelent a tudományos közlemények kimért tárgyyszerűségétől, a történelemtudós tolla azért magától értetődően szakmailag is tartható esszéket kívánt előállítani. Ezt szem előtt tartva érdemes megvizsgálni, mi mindent nyújt és mire alkalmas a kiadvány nemcsak a történész-kollégák, hanem a laikus érdeklődők számára is.

A 2010 és 2015 között született szövegek jelentős része felolvasásra szánt, vagy előadásként összeállított anyag, de akad közte könyvkritika, vagy több részből összetapasztott forráselemző nagytanulmány is. Egyaránt találkozni ezért retorikusabb modorral és olykor veretes félirodalmi vagy publicisztikai stílussal is, mindenesetre döntően *természetes-közérthető* és nem száraz tárgynyelven szóló szövegekről van szó. Nota bene, Pritz a külügyi források nyelvét is folyékonyan beszéli, azokat mégsem *diplomatikusan* beszélgeti. Az egyes részműfajok leltárba vétele pedig egyben a szerzői munkásság újabb tevékenységi köreit és szerep(lés)hangsúlyait is elárulja.

A szerző már a könyv élén megtiszteli az olvasót a saját nézőpont, értékválasztás és tudománypolitikai alapvetés rögzítésével.

A bevezetőjében írtak szerint „a múlt fő vonásaiban, számos esetben részleteiben is pontosan rekonstruálható”, annak „reális valósága” és „a történelem valós arányai” az erre legkívánatosabb és legfelszereltebb történettudomány által megragadhatók (5–6.), ugyanis – mint később írja – lehetséges „józanul mérlegelni” a „makacs történelmi tényeket” (94.), és szükséges is „a tények nyelvén fogalmazni” (85.). Emellett a szükséghez képest bizonyos empátiikus-együttérző felfogás mellett tör lándzsát; összefoglalóan pedig – érintve a kortárs udvari- és indulattörténeszek jelenségét – a történeti munka alkati-morális kívánalmait a következő receptbe sűríti: „tehetség, tisztességes szándék és tisztességes felkészültség” (227.). Azt is megfogalmazza, hogy a „hazai történetpolitikai gondolkodásnak” létezhetne „egészséges” formája (7.), méghozzá egy minél fejlettebb *kollektív önismeret* talaján. A kritikai forrásanalízis és az összetett-kontextuális látásmód szülte modern történetírói eredmények szerint fontos előmozdító a „társadalmi tudat higiénijának” (Kosáry Domokos), ezzel javára válva már az ifjúságban formát öltő mindenkor „hazafiasságnak”.

Üdvözölhetők, mert tiszta helyzetet teremtenek a szubjektivitás és személyesség ezen megvallott preferenciái, és egy végelemzésben majd korrektül beszámítható faktor lehetnek.

A könyvben olvasható szövegekben Pritz leginkább a nagypolitikai, illetve kisebb részt a társadalmi múlt tartományában vizsgálódott, utóbbinál valamiféle aggregátum felülnézeti képét rajzolta meg. Időhatára a magyar 20. század volt, amelyen belül igen széles témaspektrumon mozgott. Nem állott originálgénuszokkal – akár a bibói „tűlfeszült lényeglátóinkkal” – sem perlekedni, mindenesetre legbehatóbban a számára talán legotthonosabb terepen: diplomáciai teljesítményeinkről, világháborús részvállalásainkról értekezett. Állást foglalt az „akkor és úgy” helyzetek szükségszerűségének kérdésében, végül a lepárolt lényegig, a „múlt letisztult modelljéig” (Antall József) igyekezett eljutni.

Erre jó példák a velősen tömör állagú rövidebb dolgozatok, melyekben történelmileg fajsúlyos mozzanatok felsorakoztatása, hierarchizációja és csoportosítása (no meg némi elkalandozás) teszi próbára a vele gondolkodót. Az írásokra általában jellemző, hogy belátható számú okszerű magyarázatítpust mozgatnak meg, egyiknek sem hagyva kizárólagos

szerepet és kétes vagy büszke babérokat. Monokausalitás mutatóban sem fordul elő, és a néhány elemű okságoknál is többnyire a külviszonyok viszik a prímet. Csak méretes erő- és hatótényezőknek enged elsőbbséget, úgymint: „a nemzetközi körülmények” (32.), „a geopolitikai helyzet” (78.), vagy az egymással súrlódó nacionalizmusok eredendő összeférhetetlensége. De hiszen Pritznek régi meggyőződése: az országtörténeti feldolgozásoknak elmaradhatatlan kelléke „a nemzetközi horizont” viszonyainak beszámítása (37.). Saját vonatkozó axiómája ezúttal egy lábjegyzetből bújik elő: „históriánk alakulását döntően a külpolitikai összefüggések befolyásolták” (151.). Ehhez pedig lépten-nyomon történelem-szakmai kritikát társít, és reformszemléletet indítványoz a „belpolitikai” színteret túlhangsúlyozó hazai gyakorlatnak.

A nagy horderejű kényszertényezők és külső strukturális nyomások működéséről leegyszerűsítve egy *kissingeri* „realista” iskola alapján gondolkodik: az állami szereplők nyers érdekei és „a nagyhatalmi erőviszonyok logikája” (89.) mentén végső soron a felek mindenkori külpolitikai potenciálja, „kraftja” az ügödöntő.

Az írárok Pritz Pálja tehát az összeható okok, azaz a történelmi együtthatók kibogozója, fáradhatatlan oknyomozó hajlammal: összekötni a szabad drótvégeket, kidekázni az egyes mérlegserpenyőket. A folyamat illusztrációjához külön ajánlhatók az 1918–19-es időkről adott elemzések. Híven szemléltetik, hogy a matematika mintájára a történelem törtjei is olykor emeletesek-kacifantósak és leegyszerűsíthetetlenek.

A külpolitikai viszonylat visszatérő hangsúlyosságából – olykor fetiszizálásából – itt-ott azért engedményeket tesz az intencionalista felfogás javára, ugyanis mint mondja: „a magyar politika súlyosan kényszerpályás útján is voltak lehetőségek, melyeket emberi [itt értsd: egyéni – E. Á.] gyengeségből szalasztottak el” (120.). E ponton a bármilyen módon befolyásos személyiségek – vagy személyi összeállások – „elhízázott politikái”, zsákutca-kergetései kerülnek elő, például az elferdült szemmérték és megromló orientációs képesség *bibói* diagnózisába konkludáló esztikizációknél (például 149–160.). A szerző kedvelt kulcsfogalma a közösségi illúziókon alapuló „kivánsággondolkodás”, melynek csapdájába nemzedékek jelesei kerültek bele. Megfigyelhető még, hogy Pritz helyenként külön minőségként érzel(tet)i a „vérbeli” *politikai gondolkodó*, avagy a „stratégiai igényű politikus” típusát, melyet különösen a határeseteknél problematizál: tudósba ojtott politikusnál (Jászi Oszkár), vagy aktuálpolitikailag motivált történetmondás terepére merészkedő történet-szeknél (Hóman Bálint, Antall József).

A szerző használhatónak érzi továbbá a „magyar sors” kategóriáját, melyen elsősorban egy „a cselekvő ember lehetőségeit” „beszűkítő” tényezőegyüttest ért (14.), vagy tágabban: nemzeti létünk *kötőfékeit*. Akár ez a negativisztikus meghatározás, akár a szentenciózus sorokban tucatszor visszaköszönő „a történelem kegyetlen természete”-fordulat: aligha véletlenül épp egy a *múlt századra* szakosodott *magyar* történetíró szavajárása. Abban pedig, hogy a *történelemnek* létezik egyfajta kikérdezhető – ráadásul „valódi” – *természete*, mely alapján a mindenkori realitások megítélhetők: egészen a „nemzetnevelő” Szekfű Gyula visszhangzik.

Pritz nagyszerű detektívje a múltról szőtt ítéletek kontextuskötöttségének, melyhez az egykorú adottságtudatok és jövőképek (jellegzetes „magyar vélelmek”) felderítése adja az alapot. Ehhez kötődően tükröt tart „az elmulasztott lehetőségeknek” és fényt vet a *más-ként-is-lehetséges* egykori eseteire, lévén, hogy „a történelemben voltak, vannak és lesznek alternatívák” (68.). Ennek mentén egyszer-egyszer a kontrafaktuális gondolatkísérletek eszközához is nyúl.

Itt érdemes felidézni a szerző azon alapállását, mely hiperkritikával viszonyult a posztmodern kérdésselvetések szakmát érintő hullámához. Egyfelől a szerinte túlhajtott

„megismerési szkepszisből” fakadó önszemléletet látta a szakmai pszichét támadó gyengítőszernek, másrészt számára az új irányzatok – és a pluralizált történelemképek – posztmodernje maga lett a Nagy Relativizátor (alighanem e kötet címe is erre utaló szigorú állásfoglalás). Állította, hogy a nagyfokú teoretikus igényességnek nem kell okvetlenül összetartoznia a szakmai elmélyültséggel és professzionalizmussal. Ezzel együtt a kötetben azt lehet észrevenni, mintha Pritzre is hatnának az új belátások, az új módszerek, új relevanciák, ő maga is taglal fontos elméleti kérdéseket, vagy reflektál a tudomány és a történeti szubjektum helyzetére az új társadalmi viszonyok közt. Persze erre megvan a saját válasza: mindez egy hagyományos, „dolgotudó”, gyakorló történeleznél *működik magától*, egyszerűen a szakmai önmozgások és kiforrások következtében.

Érdemes még rátérni kifejtettebben Pritz már idézett járulékos küldetésére. Premisszája szerint a mindenkori társadalmi jelen számára „mint növénynél, fánál a gyökérzet” (61.), olyan sarkalatos összetevő a *múlt*, ezért is ér aranyat a róla megszerzhető ellenőrzött tudás. Ez utóbbi terén idült terheltségként kell említenie a „nemzeti minimum hiányát” (9.). Nem csoda hát, ha élesen elítéli a történelemretusáló igyekezeteket úgy kollégái, mint a közéleti megszólalók részéről. Mégis úgy látja, hogy a históriát valamely tendenciának feláldozó beszélők révén „ismét oly virulens tévképzetek” (99.), „deformációk” jelentkeznek a történeti köztudatban. Erre válaszul a Duna-néző József Attila „a multat be kell vallani”-programját téve magáévá, homályoslató célzatú tudósi kisprózáihoz a következő jelszót választja: „Igazítsuk ki a [...] torzításokat, ám mindeközben ne vétsünk ellenkező előjelű hibákat.” (223.) És bizony napjaink is megkapják a nyomrögzítést: a szövegeket meghinti személyes élményekkel és szimptomatikus történelemképek napifriss példáival. (Jelenünk kultúrkritikájára is futja tőle, és futólag megszólítja például a „neoliberalizmust” vagy a „világkapitalizmust”). A témakidolgozások során pedig az életszerűsítő – olykor szokimondó – elbeszéléstechnika mellett alig-szónoki ellenőrző kérdésekkel is vezeti a gondolatot, és hatásos meggyőzőerővel kalauzolja olvasóját a magyarázatok között. Finom *magistra vitae*-tónussal dolgozik, ám még a kisebb írásoknál sem tűnik úgy, hogy netán önkéntelenül is a majdani tanulságok sugallnák a vázlatot.

„A demokratikus értéktételezésű történelemszemlélet jegyében” (44.) a jelennek szánt üzenetei között szól még arról, hogy az egyik előnytelen hagyományunk – a politikai osztály és történelemszótársak mellett – a „magyar közvélemény gyenge külpolitikai iskolázottságát” (124.) szintén magában foglalja; síkra száll a kisebbségi léhelyzetek iránti fokozottabb érzékenységgel; és kifejezett emlékezetpolitikai célkitűzéseket is olvasni – így például Jászi Oszkárnak (ha már az általa megrótt utókor ércből erre képtelen volt) két írásban is emléket állít.

A közölt szövegek – kereszthivatkozások által is kidomborítva – olvassák egymást, de hiszen ugyanaz a szerzőjük; ezzel együtt dicséretes az összeforrasztási tudatosság. A jegyzetektől és irodalomjegyzéktől előhívható a szerző tájékozódási univerzuma, a láthatóan szívesebben forgatott kollégák köre – és kitűnik, hogy új irodalmakban talált mozaikokból is építkeznek. Egyes kedvelt, sűrítő erejű idézetek lépten-nyomon visszatérnek, ugyanakkor helyenként kissé túltengenek a *memoár*-irodalomból nyerhető állítások hasznosításai – miközben az utóidejű szubjektív emlékezeti források számos buktatójába esettanulmányon keresztül maga avatja be az olvasót. Számos nagyot ölelő következtetéshez kár volna holmi lábjegyzetet keresni (pedig hiányérzet ébred), azokról az eddigi *pritz*i életműhöz – benne e munka számos előkötetéhez – érdemes fordulni.

A recenzens jó néhány – erőteljes szociálhigiénés gyógyerejű – magyar történelmi valóságképlet kimondásának tudott örülni, bár homlokráncolással kellett látnia néhány – szerinte – könnyelmű kijelentést (és nemcsak a Pritz szerint is „jelenkortörténetinek” látott kérdésekben), vagy parányi lapszust. Ezzel együtt megnyerőnek és nagyrebecsülendőnek találta,

hogy Pritz a *történelemítései auctoritást* egyetlen pillanatra sem engedte ki a kezéből. Bírálati műfajoknál sem olvadt fel az átvilágítandó műben, inkább az abból nyert néhány támpont feljegyzésével – és akár kategorikus különvéleménnyel – kerekítette ki saját markáns összképét a kérdésről. A történetíráson túlra is tekintő kötetbeli dolgozataiban ugyancsak azt célozta meg, hogy (kivált) a (hazai) történelem legvalószínűbb építményéhez munkáljon ki mestergerendákat. Érezhetően még jó adag hasonló ácsmunka tervével rendelkezik, ami további indokgazdagon eltöltött éveket és pályafolytatást ígér.

Olvasóbarát betűméret és szedéstükör, továbbá terjedelméhez képest kevés sajtóhiba jellemzi a kötetet, ezek a nyomdai előkészítés oroszlánrészét végző Marchut Rékát dicsérik.

Eöry Áron

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Balogh Ádám egyetemi hallgató
ELTE BTK, Budapest

Bollók Ádám PhD, tudományos munkatárs
MTA BTK Régészeti Intézet, Budapest

Cieger András PhD, tudományos főmunkatárs
MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Deák Ágnes az MTA doktora, egyetemi tanár
SZTE BTK Történeti Intézet, Szeged

Dénes Iván Zoltán DSc, ny. egyetemi tanár
Budapest

Eöry Áron doktorjelölt
KRE Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest

Gecsényi Lajos kandidátus, ny. levéltári főigazgató
Budapest

Hornyák Árpád PhD, tudományos főmunkatárs
MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Horváth Terézia tudományos segédmunkatárs
PPKE Egyháztörténeti Kutatócsoport, Piliscsaba

Incze János PhD-hallgató
CEU Történettudományi Doktori Iskola, Budapest

Kanász Viktor tudományos segédmunkatárs
MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport,
Piliscsaba–Budapest

Kerepeszki Róbert PhD, egyetemi docens
DE BTK Történelmi Intézet, Debrecen

Kincses Katalin Mária kandidátus, főszerkesztő
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest

Kökényesi Zsolt PhD, tudományos munkatárs
ELTE BTK Történeti Intézet, Budapest

László Andor történelemtanár
TSZC Mikes Kelemen Felnőtt és Ifjúsági Gimnáziuma,
Szakgimnáziuma és Szakközépiskolája, Tatabánya

M. Lovas Krisztina főmuzeológus
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Manhercz Orsolya PhD, egyetemi adjunktus
ELTE BTK Történeti Intézet, Budapest

Miru György kandidátus, egyetemi docens
DE BTK Történelmi Intézet, Debrecen

Pritz Pál az MTA doktora, egyetemi magántanár
ELTE BTK Történeti Intézet, Budapest

Prohászka László művészeti író, Budapest

E szám írásai a szerzők jóváhagyásával
megjelennek a Századok internetes felületén és adatbázisában.

CONTENTS

150 YEARS AFTER: THE COMPROMISE OF 1867 – SYMBOLS, CEREMONIES AND REMEMBRANCE

<i>András Cieger</i> : Introduction	1197
<i>Orsolya Manhercz</i> : Speech from the Throne – Without a Crown?.....	1199
<i>Krisztina M. Lovas</i> : Who remembered what: March 15 in the era of dualism. The evolution of celebrations in the light of political conflict.....	1223
<i>András Cieger</i> : Ferenc Deák in writing and in pictures. How can we depict the Compromise of 1867?	1247
<i>György Miru</i> : On the 80th anniversary of Kossuth’s birth, memories are spurred while the nation commemorates	1269

ARTICLES

<i>Ádám Bollók</i> : The <i>De administrando imperio</i> and its age of compilation in the light of current research	1291
<i>Iván Zoltán Dénes</i> : From prosecution to retirement. The dismissal of professor Henrik Marczali from the University of Budapest (1919–1924).....	1333

WORKSHOP

<i>Andor László</i> : Historical parallels to the 1867 Compromise in contemporary historiography.....	1363
--	------

CHRONICLE

<i>Ádám Balogh</i> : A divisive Compromise – The 1867 Austro-Hungarian Compromise after 150 years. International conference. Budapest, 26 September 2017.	1381
<i>János Incze</i> : Memorial conference on the centenary of Erik Fügedi (1916–1992).....	1387
<i>Terézia Horváth – Viktor Kanász</i> : Memorial conference on the centenary of Iván Borsa (1917–2006)	1393

BOOK REVIEWS

<i>Christian Steppan: Aktuere am Fremden Hof. Herrscherrepräsentation und politische Kommunikation kaiserlicher Gesandter am russischen Hof (1720–1730)</i> (<i>Zsolt Kökényesi</i>).....	1397
Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867. III. Abteilung: Das Ministerium Buol-Schauenstein. Band 7. (<i>Ágnes Deák</i>).....	1400
<i>Csunderlik Péter: Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták.</i> A Galilei Kör története (1908–1919) (<i>Róbert Kerepeszki</i>).....	1403
Sallay Gergely – Törös István (szerk.): A Nagy Háború öröksége (<i>László Prohászka</i>).....	1406
ifj. Bertényi Iván – Boka László – Katona Anikó (szerk.): Propaganda – politika, hétköznapi élet és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban (<i>Katalin Mária Kincses</i>).....	1407
Kolontári Attila – Seres Attila (szerk.): A Komintern „védőszárnyai” alatt. Orosz levéltári iratok Rákosi Mátyás börtönveiről 1925–1940. (<i>Árpád Hornyák</i>).....	1410
<i>Széchenyi Ágnes: Pályaképek. Művelődéstörténeti metszetek a 20. századból</i> (<i>Pál Pritz</i>).....	1413
A szuezi válság és Magyarország – 1956. (<i>Lajos Gecsényi</i>).....	1416
<i>Pritz Pál: A relativizálás elfogadhatatlansága.</i> Hazánk és a nagyvilág – Újabb tanulmányok (<i>Áron Eöry</i>).....	1419
AUTHORS OF THIS ISSUE	1423

